

Psykologi 25.3.2021

Slutgiltiga beskrivningar av goda svar 18.5.2021

Tabellen i denna fil (på sidan 3) är inte nödvändigtvis fullkomligt tillgänglig för till exempel användare av skärmläsningssystem.

Grunderna enligt vilka bedömningen gjorts framkommer i de slutgiltiga beskrivningarna av goda svar. Uppgiften om hur bedömningsgrunderna tillämpats på examinandens provprestation utgörs av de poäng som examinanden fått för sin provprestation, de slutgiltiga beskrivningarna av goda svar och de föreskrifter gällande bedömningen som nämnden gett i sina föreskrifter och anvisningar. De slutgiltiga beskrivningarna av goda svar innehåller och beskriver inte nödvändigtvis alla godkända svarsalternativ eller alla godkända detaljer i ett godkänt svar. Eventuella bedömningsmarkeringar i provprestationerna anses vara jämfällbara med anteckningar och sålunda ger de, eller avsaknaden av markeringar, inte direkta uppgifter om hur bedömningsgrunderna tillämpats på provprestationen.

Den främsta grunden för bedömningen av provet i psykologi är att svaret är förankrat i empiriskt härledd och forskningsbaserad kunskap och centrala psykologiska teorier. Människans utveckling, informationsbearbetning, psykiska hälsa och personlighet undersöks inom psykologin ur flera kompletterande perspektiv, såsom det biologiska, det kognitiva eller det sociokulturella. Examinanden ska ledigt kunna utnyttja vetenskapliga forskningsrön baserade på olika psykologiska perspektiv i analysen av psykiska fenomen och processer.

I provet i psykologi bedöms examinandens beredskap att förstå hur psykologisk kunskap genereras och hurdan den här kunskapen är till sin natur. Likaså granskas examinandernas förmåga att bedöma reliabiliteten och validiteten i olika undersökningar. Uppgifterna kan gälla bedömning av aktuella psykologiska forskningsresultat eller uppgörandet av en forskningsplan.

Till uppgifterna hör att beskriva, bedöma, diskutera och förklara psykologiska fenomen samt att jämföra olika perspektiv. I flera av uppgifterna ges även möjlighet att överskrida ämnesgränserna. I en del av uppgifterna ingår antingen textmaterial eller videomaterial som det gäller att kombinera med psykologisk kunskap i enlighet med uppgiften.

I det digitala provet är uppgifterna indelade i tre grupper: 1 grunduppgifter (t.ex. definiera, beskriv, förklara), 2 tillämpningsuppgifter och 3 vidareutvecklingsuppgifter (t.ex. diskutera, jämför, bedöm, planera). Kriterierna för goda svar avviker från varandra i del 1, 2 och 3. Uppgifterna i del 1 förutsätter i huvudsak redogörelse över kunskaper, medan del 2 och del 3 kräver mera kunskapsbearbetning. Såväl i del 2 som i del 3 krävs förmåga att tillämpa psykologisk kunskap, men i del 3 ligger betoningen speciellt på vidareutveckling, och då kan svaret innehålla insiktsfulla betraktelsesätt och bedömningar av kunskapen och förklaringarna.

En viktig grund för bedömningen är hur djupgående psykologiska insikter examinanden har, hur hen kan tillämpa de här kunskaperna och i hur hög grad hen förmår granska dem kritiskt. Genom att enbart upprepa innehållet i läromaterial kan man inte komma upp till de bästa vitsorden. En del av uppgifterna förutsätter beredskap att analysera aktuella händelser och fenomen på psykologiska grunder. Vid bedömningen fästs särskild vikt vid hur moget svaret är och hur gedigna psykologiska kunskaper det bygger på. Examinanden bör svara på frågorna i enlighet med uppgiftsformuleringen. Det sakinnehåll och de teser som framförs i svaret bör motiveras med klara argument. Vid bedömningen fästs också vikt vid hur välstrukturerat och konsekvent svaret är.

I tabellen nedan framgår bedömningskriterierna för svaren till uppgifter för 20 respektive 30 poäng. I tabellens nedre del anges de poängområden för vilka kriterierna för goda svar har skrivits.

Faktabaserad kunskap 10 (15) p.																														
Psykologiska kunskaper och begrepp i svaret																														
Psykologiska kunskaper och begrepp saknas helt i svaret.	Svaret bygger på knapphändiga psykologiska kunskaper och begrepp. Hanteringen av psykologisk kunskap är på en försvarlig nivå.	Några relevanta tankar och begrepp baserade på psykologisk kunskap presenteras i svaret. Kunskapen behärskas nöjaktigt.	Svaret bygger på psykologiska kunskaper och begrepp som i huvudsak är ändamålsenliga. Kunskapen hanteras väl men är till vissa delar begränsad.	Svaret baseras på mångsidiga psykologiska kunskaper och begrepp. Kunskapen behärskas på en berömlig nivå.	Svaret innehåller psykologiska kunskaper och begrepp som är djupgående och mångsidiga. Kunskapen behärskas på en utmärkt nivå.																									
Bearbetning av fakta 10 (15) p.																														
Beaktande av uppgiftsformuleringen, utnyttjande av material och svarets struktur																														
Svaret följer inte uppgiftsformuleringen. Materialet utnyttjas inte alls eller tolkas helt felaktigt. Svaret saknar sammanhang och struktur.	Svaret följer endast delvis uppgiftsformuleringen. Materialets innehåll antingen bara upprepas eller tolkas delvis fel. Svaret består av fragmentarisk kunskap och den presenteras som en lista.	Svaret är bristfälligt med tanke på uppgiftsformuleringen. Materialet utnyttjas på ett schematiskt och mekaniskt sätt. Svaret följer ställvis en struktur men bygger på lösryckta fakta.	Svaret följer i huvudsak uppgiftsformuleringen, men en del av texten består av lösryckta fakta. Materialet utnyttjas relativt väl. Svaret följer en struktur.	Svaret följer i huvudsak uppgiftsformuleringen. Materialet utnyttjas väl. Svaret bildar en berömlig helhet.	Svaret följer uppgiftsformuleringen. Materialet utnyttjas på ett utmärkt sätt. Svaret bildar en utmärkt välstrukturerad helhet.																									
Tillämpning, vidareutveckling och utvärdering																														
Den psykologiska kunskapen tillämpas, vidareutvecklas eller utvärderas inte alls. Svaret bygger på grundlösa fakta eller på ogrundade motiveringar.	Tillämpningen, vidareutvecklingen och utvärderingen av den psykologiska kunskapen är obetydlig. Motiveringarna är knapphändiga.	Tydliga tecken på tillämpning, vidareutveckling och utvärdering av den psykologiska kunskapen. Det framförda motiveras, men motiveringarna är till vissa delar bristfälliga.	Tillämpningen, vidareutvecklingen och utvärderingen av den psykologiska kunskapen är väl framställd. Motiveringar ingår på flera ställen och de är hållbara.	Svaret uppvisar en berömlig förmåga att tillämpa, vidareutveckla och utvärdera psykologisk kunskap. Motiveringarna är klara och övertygande.	Svaret uppvisar en utmärkt och konsekvent förmåga att tillämpa, utvärdera och speciellt vidareutveckla psykologisk kunskap. Motiveringarna är heltäckande och synnerligen övertygande.																									
	FÖRSVARLIG				NÖJAKTIG				GOD				BERÖMLIG				UTMÄRKT													
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20										
Kriterierna för goda svar skrivs för poängen										9–11		och		15–17																
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
Kriterierna för goda svar skrivs för poängen										13–16		och		22–25																

Del 1

1. Flervalsuppgift om hjärnområden (20 p.)

Rätt svar: 2 p. Felaktigt svar: -1 p. Inget svar: 0 p.

- 1.1 exekutiva funktioner
- 1.2 motorik
- 1.3 förmedling av sinnesinformation
- 1.4 känsel
- 1.5 syn
- 1.6 känslreaktioner
- 1.7 hörsel
- 1.8 motorik
- 1.9 minne
- 1.10 reglering av beteendet

2. Känslor och transmitterämnena/neurotransmittorer (20 p.)

I videon nämner professorn transmitterämnena dopamin, serotonin och oxytocin. Den unga mannen berättar på ett levande och mångsidigt sätt om känslor som sammanhänger med förälskelse och separation. När en människa blir förälskad kommer belöningssystemet livligt igång och producerar mycket dopamin. Behagliga upplevelser med objektet för förtjusningen aktiverar belöningssystemet, vilket får människan att eftersträva sådana upplevelser ännu mer. Hen känner sig kreativ, energisk och lycklig. Serotonin hänger ihop med sinnesstämningen. Oxytocin hör ihop med nära människorelationer, det framkallar känslor av tillgivenhet och sexualiteten vaknar. Oxytocin utsöndras i synnerhet som en följd av behaglig fysisk beröring.

I videon berättar den unga mannen att även om båda var överens om att avsluta förhållandet så ledde det till att han under en lång tid led av en mångfald av sorgsna känslor. Det kändes som om alla känsloupplevelser, i synnerhet kanske de positiva, hade hämmats. Serotonin är det transmitterämne som är kopplat till sinnesstämningen. Efter separationen är funktionen hos det dopaminrelaterade belöningssystemet också försvagad så att personens upplevelser av glädje inte är så starka som tidigare. Det gör i sin tur att sådant som förr har varit lustfyllt inte längre framkallar känslor av välbehag. Eftersom den nära relationen och den fysiska närheten som hängde samman med den inte längre finns så minskar också oxytocinet som är kopplat till en sådan närhet.

I ett bra svar för examinanden också ett resonemang kring tolkningen av orsakssambanden mellan känslor och transmitterämnen. Situationer, händelser, känslor och transmitterämnen påverkar varandra på många olika sätt.

9–11 p. För sitt svar har examinanden valt ett av de tre transmitterämnena som nämns i videon.

Examinanden redogör utifrån psykologisk kunskap för sambandet mellan det valda transmitterämnet och känslor förbundna med förälskelse eller separation. I svaret utnyttjas relevanta psykologiska begrepp.

Kunskapen hanteras väl, men är i vissa avseenden begränsad.

15–17 p. I ett berömligt svar har examinanden valt ett av de tre transmitterämnena som nämns i videon.

Det valda transmitterämnets samband med den valda känsloupplevelsen har förklarats på ett korrekt och mångsidigt sätt. I svaret diskuteras orsakssambanden mellan händelser, känslor och transmitterämnen samt därtill hörande processer.

Ifall antalet tecken överstiger den tillåtna mängden med 50 % avdras 2 poäng, och om överskridningen är 100 % avdras 4 poäng.

3. Utvecklingspsykologiska begrepp (20 p.)

Varje moment poängsätts enligt följande poängsteg. Poäng ges ej för stegen mellan dessa:

0 p. Svaret bygger inte på korrekt kunskap.

1 p. I svaret ingår kunskaper som går åt rätt håll.

3 p. Det utvecklingspsykologiska begreppet eller datainsamlingsmetod som examinanden presenterar i sitt svar är i det närmaste korrekt.

5 p. Svaret är exakt och felfritt.

Poängavdrag görs ej för skrivfel eller för olika stavningsformer av begreppet.

3.1

5 p. Utvecklingsuppgift/utvecklingskris

3 p. Exempelvis livsfaskris/livsfasuppgift/utvecklingsuppgiftsteori/åldersperiodskris

1 p. Exempelvis livscykel

3.2

- 5 p. Ambivalent anknytning / otrygg-ambivalent anknytning
- 3 p. Exempelvis otrygg anknytning/anknytningsbeteende
- 1 p. Exempelvis anknytningsrelation / undvikande anknytning

3.3

- 5 p. Objektpermanens/objektkonstans (föremålskonstans)
- 3 p. Exempelvis konstansfenomen / uppfattning om konstans
- 1 p. Exempelvis sensomotorisk fas

3.4

- 5 p. Tvillingforskning
- 3 p. Exempelvis adoptionsforskning
- 1 p. Exempelvis longitudinell undersökning/intervju

Del 2

4. Inläring vid videoinspelad föreläsning (20 p.)

Genom att ställa korta frågor hjälper man den studerande att skapa sig en bild av vad hen har lärt sig och vad som förblivit oklart. En sådan gestaltning kallas metakognition. Med metakognitiva färdigheter å sin sida refererar man till den studerandes förmåga att utnyttja metakognition för att reglera inläringen. Grunden för effektiva studier är förmågan att styra sin egen verksamhet. Den egna verksamheten styrs effektivare om man medvetet förmår inrikta studierna och tidsanvändningen på just de saker som kräver mera arbete. Bedömningen kan också öka tilltron till att man behärskar det som ska inläras, vilket lindrar den stress och osäkerhet som studierna är förknippade med.

Att ställa korta frågor kan också hjälpa till att hålla motivationen vid liv. När en studerande har ett klart mål som är inställt på förkovran av det egna kunnandet lyckas hen bättre upprätthålla sin motivation.

Studierna kräver också att uppmärksamheten hålls alert. När en person följer med en föreläsning på en bildskärm kan hans uppmärksamhet lätt fångas av andra saker. I svaret kan man diskutera hur exempelvis uppgiftens svårighetsgrad eller enformighet eller trötthet hos den studerande försvårar upprätthållandet av uppmärksamheten och hur de korta frågorna kan hjälpa hen att bibehålla och fokusera sin uppmärksamhet.

Om den studerande vet att hen om något ögonblick ska svara på en föreläsningsfråga kan det motivera hen att hålla sig vaken och uppmärksam.

Uppmärksamheten och minnet är nära sammankopplade. Det är svårt att minnas det nya man ska lära sig ifall man inte har riktat in sin uppmärksamhet på det här. Arbetsminnet har en begränsad kapacitet, och därför lyckas överföringen till långtidsminnet inte alltid. Lagringen i långtidsminnet kan effektiveras på många sätt. Det handlar t.ex. om att göra minnesanteckningar och repetera stoffet och att upprätthålla intresset för det som ska inläras. När den studerande vet om att plötsliga frågor kommer att ställas börjar hen kanske göra anteckningar mera flitigt och lyckas bättre hålla intresset uppe.

9–11 p. I ett bra svar analyserar examinandens effekterna av att utvärdera den egna inläringen när det gäller inläringen under en videoföreläsning. Vissa brister till trots är hanteringen av kunskapen god. Svaret är relativt välstrukturerat. Motiveringarna är korrekta.

15–17 p. I ett berömvärt svar analyseras på ett mångsidigt sätt effekterna av att utvärdera den egna inläringen när det gäller inläringen under en videoföreläsning. Kunskapshanteringen är berömlig och svaret har utformats till en strukturerad helhet. Argumentationen är övertygande.

5. Skillnaden mellan vardagskunskap och vetenskapligt tänkande (20 p.)

I uppgiften ska examinandens presentera egenskaper som är specifika för vetenskaplig kunskap respektive vardagskunskap och jämföra dessa med varandra. Av jämförelsen bör det också framgå vilka egenskaper hos den vetenskapliga kunskapen som gör den mera tillförlitlig än vardagskunskapen.

Vetenskap är en systematisk verksamhet vars mål är att producera en så tillförlitlig kunskap om världen som möjligt. Den baserar sig på undersökningar där forskare strävar efter att så noggrant och objektivt som möjligt samla in kunskap om världen och sedan med hjälp av logisk slutledning generalisera och utnyttja denna kunskap. Till de vetenskapliga metoderna räknas bl.a. insamling av stora datamaterial, experimentell forskning samt teoriutveckling på basis av datamaterialet. Det här gäller såväl för den psykologiska vetenskapen som för andra experimentella vetenskaper. Inom vetenskaplig forskning eftersträvas kunskap med så hög objektivitet och generaliserbarhet som möjligt, dvs. kunskap som inte är beroende av forskarens personliga erfarenheter och som inte enbart gäller i ett fall här och nu, utan som ska omfatta en stor grupp människor och kunna förutse framtida skeenden.

En central roll inom vetenskaplig kunskap spelar också dess prövbarhet: inom vetenskapen gör man talrika undersökningar och accepterar ett fenomen som ett vetenskapligt faktum först när det kan beläggas med ett omfattande bevismaterial. Ofta är resultaten från forskningen motstridiga, och ibland ändrar man sina vetenskapliga uppfattningar när ny kunskap visar att den gamla varit felaktig. Forskningsresultatets prövbarhet förutsätter offentlighet i vetenskapsidkandet och att forskarna är kritiska: kunskapens riktighet utvärderas kontinuerligt, och genom att utsätta kunskapen för kritisk granskning av andra forskare strävar man efter att korrigera felaktiga uppfattningar.

Vardagsresonemang baserar man på sina egna observationer och erfarenheter samt på kunskapsfragment man tillägnat sig från många olika källor, exempelvis medier och kompisar. Eftersom alla har erfarenheter av andra människors beteende och av sin egen tankevärld så har människor mycket vardagskunskap om psykologi. En sådan kunskap kan visserligen stämma och den är till nytta i vardagen, men den är mycket subjektiv, dvs. den baserar sig på en enskild människas åsikter och erfarenheter. Vardagskunskapen är därför svag i fråga om generaliserbarhet, och den forskningsbaserade kunskapen behövs.

Ibland ingår det också fullständigt felaktiga uppfattningar i vardagskunskapen. De kan t.ex. härröra sig från otillförlitliga källor eller basera sig på personliga erfarenheter som har tolkats så att de leder till en felaktig slutledning. Vardagskunskapen behöver vi inte aktivt pröva för att försäkra oss om dess riktighet, och därför lever felaktiga uppfattningar i vardagen längre kvar än inom vetenskapen.

Dessutom färgas vardagskunskapen av människornas förkärlek för berättelser och deras benägenhet för tankefel och heuristiker. Människor dras till berättelser som är emotionellt färgade och har en klar uppbyggnad, och därför påverkar vardagstänkandet lättare än t.ex. statistik eller mycket invecklade förklaringar. Människor har också en benägenhet för felaktiga resonemang, t.ex. bekräftelsefel (konfirmeringsbias) eller att man uppfattar en intention eller ett orsakssamband där det inte finns något sådant. Dyliga tankefel är problematiska också i vetenskaplig verksamhet, men där motarbetas de aktivt vilket inte är fallet i vardagliga resonemang.

Den vetenskapliga kunskapen kan ibland vara felaktig och vardagskunskapen kan hålla streck, men det systematiska sättet att samla in information har under historiens gång visat sig vara ett betydligt mera tillförlitligt sätt att skaffa sig kunskap om världen jämfört med vardagsresonemang. Av den här orsaken är vardagskunskap och forskningsbaserad kunskap inte likvärdiga som källor, utan man bör stödja sig på den vetenskapliga kunskapen och inte på vardagskunskap när man fattar viktiga beslut.

9–11 p. I svaret jämför examinanden vetenskaplig kunskap med vardagskunskap och identifierar de centrala skillnaderna dem emellan. Den vetenskapliga kunskapens bättre tillförlitlighet motiveras på ett meningsfullt sätt. Kunskapen hanteras huvudsakligen på ett bra sätt, med undantag av vissa begränsningar, och svaret är strukturerat.

15–17 p. I ett berömligt svar presenteras den vetenskapliga kunskapen och vardagskunskapen utförligt, och jämförelsen dem emellan är heltäckande. Den vetenskapliga kunskapens tillförlitlighet motiveras på ett förtjänstfullt sätt. Kunskapen hanteras på ett berömligt sätt och examinanden visar att hen har förstått principerna för hur vetenskaplig forskning bedrivs. Svaret är utmärkt strukturerat.

6. Den sexuella identiteten i ungdomsåren (20 p.)

I ett bra svar definieras begreppet sexuell identitet. I sitt svar kan examinanden också tangera andra närliggande begrepp, t.ex. könsidentitet, men det bör tydligt framgå av svaret att hen har förstått att begreppet sexuell identitet inte är detsamma som könsidentitet. Med sexuell identitet avses individens upplevelse av sin egen sexualitet. Upplevelsen av den egna sexuella orienteringen är en betydelsefull del av den här.

I ett bra svar ingår förutom definitionen även en analys av den sexuella identitetens utveckling under ungdomsåren i ljuset av undersökningsresultaten. Av svaret framgår det att undersökningen kunde påvisa att många ungdomars uppfattning av sin sexuella inriktning förändras under ungdomsåren och att det oftare sker förändringar hos flickor. Existerande teorier om ungdomstiden och identitetsutvecklingen kan utnyttjas i behandlingen av undersökningsresultaten. Utvecklingen under ungdomstiden i relation till utvecklingen av den sexuella identiteten behandlas utförligt med beaktande av bl.a. biologiska, sociala och kulturella faktorer. Examinanden behandlar också de könsskillnader som lyftes fram i undersökningsresultaten.

9–11 p. I svaret definieras sexuell identitet i huvudsak korrekt, och det givna undersökningsmaterialet utnyttjas relativt väl i behandlingen av den sexuella identitetens utveckling i ungdomsåren. Med utgångspunkt i det givna materialet presenterar examinanden meningsfulla tankar på psykologisk grund gällande den sexuella identitetens varaktighet och föränderlighet under ungdomsåren. I svaret utnyttjas relevanta begrepp. Kunskapshandlingen är god även om den i vissa avseenden är klart begränsad.

15–17 p. Begreppet sexuell identitet och dess utveckling under ungdomsåren granskas och analyseras med utnyttjande av mångsidiga psykologiska kunskaper och begrepp. Undersökningsmaterialet har utnyttjats väl. Argumentationen i analysen är övertygande och svaret är utmärkt strukturerat.

Del 3

7. Konst och psykiska störningar (30 p.)

Ett bra svar bygger på hur den valda psykiska störningen definieras. Presentationen kan omfatta kunskaper om störningens etiologi och om störningens neurala och psykiska mekanismer. I ett bra svar kan examinandan på ett psykologiskt relevant sätt koppla ihop konst med de specifika dragen för just denna störning. I ett bra svar håller sig examinandan i enlighet med uppgiftsformuleringen till två varandra kompletterande perspektiv utifrån vilka hen utvecklar kunskap om konstens betydelse för människans psykiska välbefinnande. Tänkbara perspektiv är exempelvis hur hjärnans plasticitet kan främjas, hur uttrycken för och regleringen av känslor kan utvecklas, hur skadliga tankemodeller kan förändras eller den upplevda självförmågan stärkas. Med hjälp av olika exempel kan man ta itu med dessa teman, och i ett bra svar kopplas exemplen på ett insiktsfullt sätt ihop med den valda psykiska störningens specifika drag. Exempelen på konstutövning kan vara av många slag, men i ett bra svar hänförs deras effekter just till den valda psykiska störningen. Att producera konst eller att ta del av den som åskådare eller åhörare kan också främja medveten närvaro (mindfulness). Den kreativitet, den gemenskap eller det sociala engagemang som ingår i många konstverksamheter kan ha terapeutiska effekter. I ett bra svar diskuteras, sammanställs och utvecklas kunskapen på ett insiktsfullt sätt. Examinanden utvärderar inte enbart konstens möjligheter utan också dess begränsningar när det gäller behandling av psykiska störningar och symtomlindring, samt skillnaderna människor emellan i fråga om vad konsten kan betyda för dem.

13–16 p. Den psykologiska kunskap om den valda psykiska störningen som svaret baserar sig på är i huvudsak relevant. Kunskapshandlingen i anslutning till ämnet är, vissa begränsningar till trots, god. Svaret har strukturerats med hjälp av två underrubriker som kompletterar varandra. Den psykologiska kunskapen tillämpas, utvecklas och utvärderas väl och utsagorna motiveras i någon mån.

22–25 p. Svaret bygger på mångsidig psykologisk kunskap om den valda psykiska störningen. Svaret ger prov på berömliga insikter i ämnet. De två perspektiven i svaret kompletterar varandra på ett insiktsfullt sätt. Svaret bildar en enhetlig och berömligt strukturerad helhet. Den psykologiska kunskapen tillämpas, utvecklas och utvärderas på ett berömvärdt sätt och argumentationen är mångsidig.

8. Livscykelpsykologi (30 p.)

Det här är en utvecklingsuppgift, och i svaret kan psykologisk kunskap utnyttjas på ett mångsidigt sätt. I ett bra svar diskuteras såväl individ- som miljöbetingade faktorer som kan styra individens utveckling i en gynnsammare riktning i det fall att omständigheterna i barndomen och ungdomen har varit svåra. I ett bra svar kan examinanden diskutera t.ex. utvecklingspsykologiska, genetiska, kognitiva, sociokulturella och motivationsbetingade faktorer. I svaret kan examinanden utnyttja det givna materialet, men det är inte något som förutsätts.

I ett bra svar kan utvecklingspsykologiska faktorer diskuteras, t.ex. interaktionen i familjen och hur utvecklingen av barnets självkänsla kan stödjas i det fall att familjen har knappa ekonomiska resurser. Även de rollmodeller som familjen erbjuder kan vara viktiga. Exempel på en kognitiv faktor kan vara att i den proximala (närliggande) utvecklingszonen ge barnet stöd för att tackla utmaningar. Examinanden kan i sitt svar betona närmiljöns betydelse i vidare omfattning och tidiga interventioner från omvärlden som ett hjälpmedel exempelvis i de fall då föräldrarnas egna resurser inte räcker till för att ta hand om barnet. I svaret kan examinanden också diskutera de medfödda egenskaper som stärker individens resiliens i stressande situationer i livet. Även en individs medfödda begåvning på något visst område kan vara en skyddande faktor. I ett bra svar kan också betydelsen av individens inre motivation diskuteras.

I ett förtjänstfullt svar framgår det att många faktorer, såväl de personliga som de miljöbetingade, påverkar individens livscykel. I svaret kan de psykologiska teorier som är förbundna med olika utvecklingsfaser utnyttjas i behandlingen av tänkbara vändpunkter i livscykeln.

13–16 p. I svaret ingår i huvudsak meningsfulla psykologiska kunskaper och begrepp om individrelaterade och miljöbetingade faktorer som kan påverka att utvecklingsförloppet styrs i en positiv riktning oberoende av tidiga utmaningar. Kunskapshandlingen i anslutning till ämnet är god, vissa begränsningar till trots. Svaret är relativt väl strukturerat även om en del av texten kan te sig lösryckt. Den psykologiska kunskapen tillämpas, utvecklas och utvärderas på ett bra sätt. Motiveringar ingår på flera ställen och de är korrekta.

22–25 p. Svaret omfattar mångsidiga psykologiska kunskaper och begrepp om såväl individrelaterade som miljöbetingade faktorer som kan påverka att utvecklingsförloppet styrs i en positiv riktning oberoende av tidiga utmaningar. Ämnet behandlas ur flera olika psykologiska synvinklar och svaret vittnar om att examinanden besitter berömliga kunskaper. Svaret bildar en enhetlig och berömligt strukturerad helhet. Den psykologiska kunskapen tillämpas, utvecklas och utvärderas på ett berömvärd sätt. Argumentationen är klar och övertygande.

9. Den fria viljan (30 p.)

I diskussionen kan examinandan utnyttja alla psykologins delområden. Det är inte avgörande om examinandan argumenterar för viljans frihet eller mot den, men hen bör basera sin argumentation på psykologisk kunskap och eftersträva följdriktighet i sitt resonemang om vad hen avser med viljans frihet.

Ur ett neuropsykologiskt perspektiv kan examinandan angripa frågan utifrån relationen mellan hjärnans aktivitet och beteendet.

Alla psykiska fenomen är ett resultat av hjärnans neurala aktivitet. När människor tänker, upplever något eller utför vissa handlingar sker det i regel en viss aktivering i deras hjärnor. Det här kan man tolka så att de val som människan gör inte är helt och hållet fria utan att de går att förutse på basis av den regelmässiga i de neurala nätverkens aktivitet. Ifall vi förstod hjärnaktiviteten tillräckligt väl skulle vi kunna förutspå människors beslut eftersom vissa slags hjärnor alltid skulle aktiveras på samma sätt i särskilda situationer. Ur den här synvinkeln skulle upplevelsen av en fri vilja vara en illusion: människor tycker sig fatta medvetna beslut även om beslutsfattandet i verkligheten styrs av den regelmässiga och förutsägbara neurala aktivitet som bestämmer hur och vilka beslut en människa fattar.

Examinanden kan också närma sig frågan utgående från psykiska störningar eller hjärnskador. Hjärnskador kan ge upphov till förändringar i personligheten och i beteendet. I sådana fall är det hjärnans verksamhet som styr hur en människa tänker och handlar, och då existerar ingen fri vilja. Man kan även se hur vissa psykiska störningar begränsar den fria viljan: exempelvis gör en tvångsneurotiker att den drabbade personen ofta beter sig så som hen inte skulle vilja bete sig. Ur de psykiska störningarnas synvinkel kan man väl hävda att när hjärnan fungerar normalt finns det förutsättningar för en fri vilja, men vid psykiska störningar är det här inte längre nödvändigtvis fallet.

Till diskussionen om människans fria vilja hör också frågan om när en människa är ansvarig för sina handlingar och när hen inte är det. I detta nu utgår vårt rättsväsende ifrån att människor i allmänhet har en fri vilja och att de därför är ansvariga för sina handlingar. Men ifall deras hjärna vid tiden för brottet har varit i ett undantagstillstånd så kan man anse att de har varit otillräkneliga.

Viljans frihet kan också diskuteras utifrån vilken påverkan individens arvs massa och tidiga psykologiska erfarenheter kan ha. Ur ett utvecklingsperspektiv kan man tänka att de genetiska och miljöbetingade faktorerna är viktiga för individens psykiska utveckling och att den psykiska utvecklingen för sin del är en stark styrande faktor ifråga om en persons beteende. I det fallet skulle viljan inte vara helt fri, utan

individens val skulle i hög grad vara beroende av hens uppväxtmiljö och de gener som hen råkar ha fått. Examinanden kan också argumentera för att viljan är mera fri i en miljö som stöder individens utveckling och ger hen många möjligheter än i en uppväxtmiljö som är svår och där möjligheterna är mera begränsade. Den här tankegången kan kopplas till samhällseliga frågor om jämlikhet och vikten av att man tryggar barnens utveckling.

Frågan kan också behandlas ur ett socialpsykologiskt perspektiv. Det sociala trycket kan få människor att göra sådant som de inte skulle vilja göra. Å andra sidan kan faktorer såsom en stark självkänsla minska de yttre faktorernas påverkan. Examinanden kan också dryfta tanken om att en fri vilja är förutsättningen för individens upplevelse av autonomi. Utan upplevelsen av att man själv kan påverka sina tankar och sitt beteende skulle människan knappast motiveras till aktiva handlingar eller kunna uppleva sig må bra.

Examinanden kan också konstatera att människans psykiska aktivitet påverkas av såväl omedvetna som medvetna processer. Man kan betrakta de omedvetna processerna som varande bortom den fria viljan. Exempelvis i hotande situationer inverkar det autonoma nervsystemet på personens val och handlande och människan kan inte medvetet hindra reaktioner som styrs av det autonoma nervsystemet. Omgivningen kan också betinga en individ att handla på ett visst sätt. Med reklam strävar man exempelvis efter att skapa behov hos individer som upplevs som egna behov även om de har skapats av omgivningen.

13–16 p. Examinanden kan förena existensen av en fri vilja med en psykologisk redogörelse av mänsklig aktivitet och diskutera den fria viljans existens ur meningsfulla psykologiska synvinklar. Hanteringen av den psykologiska kunskapen är god, men utvecklingen av den och hur den kopplas till begreppet fri vilja förblir ställvis lösryckt.

22–25 p. Examinanden kan på ett insiktsfullt sätt sammankoppla existensen av en fri vilja med en redogörelse av beteendets orsaker. Hanteringen av den psykologiska kunskapen är utmärkt och kopplas på ett naturligt sätt till resonemanget kring den fria viljan. Svaret bildar en strukturerad helhet av psykologiska kunskaper som utvecklas till klara argument i fråga om existensen av en fri vilja.